

Bartoněk, Antonín

Dosavadní pokusy o fonologický přístup k řešení problematiky řeckých dialektů

In: Bartoněk, Antonín. *Vývoj konsonantického systému v řeckých dialektech*.
Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961, pp. 31-41

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119255>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

II.

DOSAVADNÍ POKUSY O FONOLOGICKÝ PŘÍSTUP K ŘEŠENÍ PROBLEMATIKY ŘECKÝCH DIALEKTŮ

Od dob druhé světové války se začala pozornost některých grecistů upírat i k otázkám struktury jazyka, a to speciálně k fonologickému rozboru hláskových systémů ve staré řečtině. Uplatnění tohoto hlediska nemělo sice zatím nějaký větší vliv na názory o vzájemném vztahu mezi řeckými dialekty, avšak výsledky, jichž už bylo dosaženo, resp. jichž je možno tímto způsobem dosáhnout, jsou s to výrazně charakterizovat jednotlivá nářečí proti sobě navzájem, a tak běžný diferenciacní materiál, získávaný doposud většinou jen srovnáváním izolovaných gramatických jevů, doplnit závažnými systémovými izoglosami. Zaslouží si jistě pozornosti, že první významnější pokusy o fonologické hodnocení řeckých hlásek jsou spjaty s prvním svazkem bratislavského periodika *Recueil linguistique de Bratislava* (vol. I/1948), jež pak přestalo vycházet. Byly v něm uveřejněny dva články s touto tematikou, práce J. M. Kořínka *Le développement du système consonantique du grec* (str. 77—81) a studie W. Brandensteina *Zur historischen Phonologie an Hand von altgriechischen Beispielen* (str. 83—91). První z obou článků byl krátký francouzský výtah z přednášek zesnulého profesora Kořínka, významného propagátora fonologické metody na bratislavské universitě; obsahoval stručnou analýzu vývoje konsonantického systému na cestě z ide. prajazykového společenství do staré řečtiny. Brandenstein se naopak ve svém příspěvku omezil jen na fonologické otázky starořeckého hláskosloví a podal fonologický rozbor attických hlásek v jednotlivých fázích jejich historického vývoje. Ve vokalismu pokládá Brandenstein za fonologicky nejdůležitější vývojový rys tendenci staré řečtiny k monoftongizaci dvojhlásek (ponechává tu však bez vysvětlení, proč se nemonoftongizovaly diftongy *au*, *eu*), v konsonantismu se pak zabývá zejména starořeckou tendencí k spirantizaci znělých expoziv a neznělých aspirátů a řeckými osudy *ie*. spirant *s*, *w*, *j*. Jeho výklady se však týkají jen attičtiny a chybí v nich úplně jakákoli konfrontace s ostatními řeckými dialekty. Zřejmě ještě před touto studií byl podle autorových slov napsán jiný Brandensteinův článek, *Phonologische Bemerkungen zum Altgriechischen*, uveřejněný v *Acta linguistica* 6 (1950—1951), 31—46. Tato práce má však proti shrnujícímu charakteru

stati z *RldB* spíše ráz pracovních poznámek a obsahuje sedm krátkých příspěvků k starořecké fonologické problematice. Svoje vývody obsažené v obou těchto článcích rozpracoval později Brandenstein v prvním díle své publikace *Griechische Sprachwissenschaft*, Sammlung Göschel, Berlin 1953, v soustavný fonologický výklad o řeckém hláskosloví, který je zatím v odborné literatuře první a jedinou prací tohoto druhu. I zde se však týkají Brandensteinovy vývody pouze attičtiny.

V posledních letech převládl proti tomuto Brandensteinovu statickému popisu hláskových systémů dynamický strukturalismus A. Martineta, jak byl obecně formulován, a zčásti i aplikován na různé indoevropské jazyky zejména v jeho práci *Économie des changements phonétiques, Traité de phonologie diachronique*, Berne 1955.³⁸ Cílem této Martinetovy koncepce není totiž vývoj hláskové struktury jazyka pouze popisovat, nýbrž vůbec podávat pronikavou strukturní analýzu lingvistické skutečnosti v jejím bezprostředním dynamickém vývoji a v jejím neustálém sepětí s požadavky důsledné funkční hospodárnosti. Z tohoto diachronicko-fonologického učení vzešla před několika lety zatím nejoriginálnější strukturalistická práce, věnovaná otázkám starořecké nářeční problematiky, totiž stať Martina S. Ruipézeze, *Esquisse d'une histoire du vocalisme grec*, *Word* 12 (1956), 67—81. Ruipérez se v tomto článku nepokouší o nějaké komplexní srovnávání všech řeckých dialektů na fonologickém podkladě, nýbrž vytkl si jen dílčí cíl, který spočívá v tom, že chce podat a fonologicky zdůvodnit vývoj vokalických systémů v attičtině a v bojotštině, tj. ve dvou dialektech, které jsou velmi dobře doloženy a které zároveň prodělaly dosti výrazný hláskový vývoj. Ve funkci hlavní hybné síly, která je přímou příčinou změn v samohláskovém systému, vystupuje u Ruipézeze fonologický tlak, který podle něho působí uvnitř každého systému mezi artikulačními oblastmi jednotlivých fonémů. Přitom prý má i pro starou řečtinu velký význam Martinetovo starší zjištění,³⁹ že je artikulační rozsah zadní samohláskové řady menší než rozsah řady přední a že „samohláskové systémy obsahující v této zadní řadě více než tři hlásky jsou nestálé, protože artikulační oblast těchto hlásek je stlačená“.⁴⁰ Ruipérezovy vývody vyvolaly ve vědeckých kruzích dosti rozsáhlou diskusi, jež se obrazila i v odborných časopisech. Zejména se však ozvaly dva hlasy, které zaujaly k metodice Ruipérezových vývodů dosti rezervované stanovisko.

Poprvé se tak stalo v studii *Sobre la historia de las vocales largas en griego*, kterou uveřejnil J. Sánchez Lasso de la Vega v časopise *Emérita* 24 (1956), 261—293. Lasso de la Vega mívá v této své práci předně na fonologickou mechaniku Ruipérezových vývodů a na jeho snahu vysvětlovat všechny změny v attickém a bojotském systému dlouhých samohlásek principem systémového tlaku a radí nepřeceňovat strukturalistické metody, i když je zároveň ani zcela neodmítá. Zdůrazňuje, že

³⁸ Větší část práce vyšla nedávno v ruském překladu pod názvem *Princip ekonomiji v fonetičeskich izmenenijach*, Moskva 1960.

³⁹ Viz Martinet, *TCLP* 8, 285.

⁴⁰ Martinet, *Économie* 95 a 98 nn.

lingvistická realita je příliš složitá, aby bylo možno zachytit všechny příčiny hláskoslovných změn zcela vyčerpávajícím způsobem. Strukturalistický princip, hledat vnitřní příčiny změn, pokládá za správný, ale nesmí být doprovázen podceňováním vnějších činitelů v historickém vývoji jazyka. Mezi těmito vnějšími faktory klade pak zvláštní důraz zejména na vlivy substrátové a snaží se je zapojit spolu s diachronickou analýzou hláskových systémů do jediné, všestrannější metody, která by vedla k dokonalejšímu vysvětlování hláskových změn.

Vegovy teoretické úvahy jsou vcelku přesvědčivější než jeho konkrétní lingvistické vývody. Autorův poukaz na přílišnou teoretičnost strukturální metody a na její odtrženost od pojímání jazyka v celé jeho bohatosti je nepochybně správný, i když Vegovy argumenty proti Ruipérezovi nejsou vždy podloženy dostatečně průkazným materiálem. Co však nakonec ve Vegově práci po těchto autorových teoretických úvahách nejvíce překvapuje, je to, že autor, zkritizovav — alespoň do jisté míry právem — mechaničnost Ruipérezova postupu a upozorniv správně na některá nebezpečí skrytá v metodách strukturalistů, vystoupil sám na konci své práce se strukturalisticko-substrátovou teorií, která v sobě obsahuje daleko schematičtější vysvětlení celé řady attických hláskových změn, než tomu bylo ve výkladech Ruipérezových. Pro historii bádání o řeckých samohláskových systémech má ovšem Vegova studie význam v tom, že v ní byl poprvé učiněn pokus o srovnání soustavy dlouhých vokálů ve všech hlavních řeckých dialektech. Nevýhodou je jen to, že tu nebylo zároveň s diachronickým hlediskem uplatněno i hledisko synchronické a že jsou srovnávány jednotlivé dialekty v celistvosti svého vokalického vývoje a nikoli jejich konkrétní vokalické systémy, jak vypadaly v určitém časovém průřezu.

Druhá studie, obsahující kritiku Ruipérezovy metody, je krátká práce R. Katičice *Zu einigen Grundfragen der Entwicklungsgeschichte des griechischen Vokalsystems*, *Živa antika* 8 (1958), 289—293. Proti článku Vegovu má tato stať spíše ráz pouhé úvahy, neboť není doprovázena konkrétním rozbořem jazykových faktů. I Katičicé vytýká Ruipérezovi nedůslednost a libovolné vysvětlování lingvistických skutečností, ani on však Martinetovu metodu zcela neodmítá a pouze po zásluze zdůrazňuje, že to není „kouzelný prostředek, který všechno ostatní nahrazuje a činí zbytečným“, nýbrž že jde o metodu, již se dá sledovat jen jeden, totiž strukturálně ekonomický aspekt jazykového vývoje. Autor pak v této souvislosti hovoří po vzoru Benvenistov⁴¹ o protikladu pravdy „strukturální“ a „historické“ a poznamenává, že tzv. prařecký vokalický systém, který — jak se obvykle uznává — byl ve své dlouhé i krátké podobě trojstupňový, je sice jazyková „pravda strukturální“, ale že se nelze divit, jestliže „všechny řecké dialekty neuvedly tento systém plně v život“. Toto je také nejdůležitější Katičicova poznámka dotýkající se v tomto jeho článku klasifikace řeckých nářečí, a lze z ní — a stejně i z několika dalších obdobných formulací — usuzovat, že autor nebyl zvláštním zastáncem jednotné prařecké fáze ve vývoji řeckých dialektů.

⁴¹ Benveniste, *BSL* 53, 47.

Kritika Ruipérezovy metody, zejména v té podobě, jak byla podána Katičičem, je jistě v zásadě správná. I když bylo v obou člancích dáno důrazně na srozuměnou, že je jazykový vývoj jev příliš složitý, aby jej bylo možno vysvětlovat strukturalisticky přímočaře, byla v nich přece jen Martinetova teorie uznána za vhodnou pomůcku pro historické zkoumání řeckého jazyka.

K oběma těmto pracím přibyla nedávno další studie, věnovaná fonologické problematice starořeckého vokalismus, od W. S. Allena, *Some Remarks on the Structure of Greek Vowel System*, *Word* 15 (1959), 240—251. Autor této práce pokládá Vegovu kritiku jednostranného Ruipérezova postupu za oprávněnou (i když si jinak Ruipérezova článku cení), a dochází k názoru, že je zatím vsutku spíše radno zůstávat při pouhém foneticko-fonologickém popisu faktů než se pokoušet o nějaká kausální nebo teleologická vysvětlení. Tento metodický postup uplatňuje pak Allen ve svých dalších výkladech, jejichž hlavním cílem je rozebrat tradiční fonetické a fonologické názory na kvalitu jednak krátkých, jednak dlouhých ionskoattických samohlásek e-ového a o-ového zabarvení a na vzájemný vztah jich obou. V této části své práce zachází však autor do zcela opačného extrému než Ruipérez. To, co se na začátku práce jeví jako projev realismu, když se totiž Allen výslovně diferencoval od jakýchkoli kausálních a teleologických vysvětlení, bylo vlastně ve skutečnosti výrazem typicky popisného, výlučně synchronického badatelova přístupu k systémovým problémům, na rozdíl od diachronického postupu Martinetova a Ruipérezova. Je ovšem třeba přiznat, že Allenovy úvahy, třebas je v nich historický aspekt zcela potlačen, poskytují zajímavé podněty pro další zkoumání samohláskových systémů v řeckých dialektech.

Zatím jsme se zabývali jen systémovou problematikou vokalismus. Činili jsme tak proto, že tato stránka starořeckého hláskosloví byla pro svou poměrně větší jednoduhost zpočátku předmětem hlavního zájmu všech fonologicky orientovaných badatelů. V posledních letech se však stále více množí pokusy i o fonologický rozbor starořeckého konsonantismu a vzhledem k tématu naší práce rozebereme tedy nyní podrobněji práce tohoto zaměření.

První práce obírající se soustavněji touto problematikou byla studie Chr. S. Stanga *Quelques remarques sur le système consonantique du grec commun*, *Symbolae Osloenses* 33 (1957), 27—36. Podle tohoto badatele měla prý prařečtina ke každé jednotlivé hláске původního indoevropského konsonantického systému (snad až na souhlásky *s* a *b*) po jedné palatalizované paralele, která prý vznikla palatalizací té či oné souhlásky před následujícím *j*; přitom prý měly tyto prařecké palatály geminovanou podobu, tedy jejich fonetická podoba byla *ʃʃ* *dʃdʃ* *kʃkʃ* *gʃgʃ*, *pʃpʃ*, *rʃrʃ*, *ʎʎ*, *mʃmʃ*, *nʃnʃ*, *wʃwʃ*. Tato předpokládaná existence palatál jakožto samostatných prařeckých fonémů přivedla autora na myšlenku, zda neměla prařečtina vůbec podobnou korelaci měkkosti, jako má dnes ruština. Ale nedosti na tom. Na základě předpokládaných prařeckých geminačních poměrů vyslovuje Stang nakonec přesvědčení dokonce i o fonematické samostatnosti nepalatalizovaných geminát *rr*, *ll*, *mm*, *nn*,

a dochází tak k závěru, že praěcké poměry byly ještě složitější: vedle opozice gemináta : negemináta byl prý tu ještě protiklad gemináta nepalatalizovaná : gemináta palatalizovaná — i když se tento protiklad realizoval jen u likvid a nazál. Praěcké systémové poměry se ovšem později znovu výrazně pozměnily důslednou depalatalizací. Podnět k ní dal podle Stanga pozdější úzký styk řečtiny s jazyky, které palatalizaci neznaly, a při této příležitosti autor opět uvádí paralelu ze slovanských jazyků, když poukazuje na obdobnou ztrátu palatalizace v těch slovanských jazycích, které pronikly hloub do neslovanského okolí.

Palatalizace celého praěckého souhláskového systému je pokládána za nejdůležitější událost v prehistorii soustavy řeckých konsonantů i u W. Divera v článku *On the Prehistory of Greek Consonantism*, *Word* 14 (1958), 1—25. Proti Stangovi věnuje však Diver pozornost spíše vývoji praěckých palatál v jednotlivých řeckých dialektech, a proto rozebereme jeho výklady podrobněji. Podle něho vyhlížely vývojové fáze řeckého konsonantického systému takto:

1. Nejstarší praěcký souhláskový systém byl prý tento:

<i>p</i>	<i>t</i>	<i>k</i>	<i>k^w</i>					
<i>b</i>	<i>d</i>	<i>g</i>	<i>g^w</i>					
<i>p^h</i>	<i>th</i>	<i>kh</i>	<i>g^wh</i>					
<i>m</i>	<i>n</i>			<i>j</i>	<i>w</i>	<i>r</i>	<i>l</i>	<i>s</i>

2. Stav po provedené palatalizaci a geminaci (Diver počítá s úplně rozvinutým protikladem nepalatalizovaných a palatalizovaných geminát):⁴²

<i>pp</i>	<i>p'p'</i>	<i>tt</i>	<i>t't'</i>	<i>kk</i>	<i>k'k'</i>	<i>kw</i>		
<i>p</i>		<i>t</i>		<i>k</i>		<i>k^v</i>		
<i>b</i>		<i>d</i>		<i>g</i>		<i>g^v</i>		
<i>bb</i>		<i>dd</i>	<i>d'd'</i>	<i>gg</i>	<i>g'g'</i>	<i>gw</i>		
		<i>nn</i>	<i>n'n'</i>					
<i>ll</i>	<i>l'l'</i>	<i>rr</i>	<i>r'r'</i>	<i>ss</i>	<i>s's'</i>	<i>ww</i>	<i>w'w'</i>	
<i>l</i>		<i>r</i>		<i>s</i>		<i>w</i>		

3. Tento složitý systém byl prý ve svém dalším vývoji zasažen rušivými vlivy prvních projevů artikulačního oslabování souhlásek, jak k nim především patřil obecně řecký sklon k likvidaci fonému *j*, jenž s sebou nutně přinášel i tendenci k depalatalizaci všech palatál. Uplatnění této tendence jako celku je prý jev všeřecký, konkrétní výsledky jejího vyrovnávání s palatalizační tendencí jsou však nestejně, jak podle toho, zda šlo o explozivy či nikoli, tak i podle jednotlivých řeckých dialektů.

⁴² Z nejasných důvodů vypadlo Diverovi ze systému *m*, resp. *mm* a *m'm'*, a dále i aspiráty *p^h*, *th*, *kh*; také uspořádání konsonantického systému s geminátami na obou okrajích je Diverovo (tj. např. *pp* : *p* : *b* : *bb*).

aa) Pokud jde o explozivy, bere autor za výchozí systém schema uvedené sub 2), zařazuje však do něho pro lepší pochopení dalšího vývoje i pražecké polyfonematické souhláskové skupiny *ts* a *zd*:⁴³

<i>pp</i>	<i>p'p'</i>	<i>tt</i>	<i>ts</i>	<i>t't'</i>	<i>k'k'</i>	<i>kk</i>	<i>kw</i>
<i>p</i>		<i>t</i>				<i>k</i>	<i>k^v</i>
<i>b</i>		<i>d</i>				<i>g</i>	<i>g^v</i>
<i>bb</i>		<i>dd</i>	<i>zd</i>	<i>d'd'</i>	<i>g'g'</i>	<i>gg</i>	<i>gw</i>

ab) Časem prý splývá ve všech dialektech dvojice *d'd'* a *g'g'* (všude s pravděpodobným výsledkem *d'd'*) a dvojice *ts* a *t't'* (tentokrát v různých dialektech s různými výsledky); tyto hláskové útvary, a s nimi vůbec všechny palatalizované gemináty, se pak v dalším vývoji buď zcela depalatalizovaly a splynuly s nepalatalizovanými geminátami anebo se měnily v afrikáty, spiranty a polyfonematické skupiny souhlásek. Tento druhý případ nastal ve všech řeckých dialektech u geminovaného *p'p'*, které se prý jednotně změnilo z důvodů spíše fonologických než fonetických v *pt*; naproti tomu střídnice za palatalizované dentální a velární gemináty měly podle Divera v různých řeckých dialektech různou podobu:

a) Úplná ztráta palatalizace je prý dosvědčena v bojotštině, když tu *t't'* (jakožto bojotský výsledek splynutí *ts* a *t't'*) vstřebalo do sebe ještě *k'k'* a pak se přímo změnilo v nepalatalizovanou geminátu *tt*. Obdobně i *d'd'* — obecně řecké pokračování jak původního *d'd'*, tak i *g'g'* — dává v bojotštině přímo *dd*. Souhlásková skupina *zd* zůstala pak v bojotštině zcela mimo tento vývoj palatalizovaných geminát.

Pro ranou bojotštinu uznává tedy Diver toto explozivní schema:

<i>pp</i>	<i>tt</i>	<i>kk</i>	<i>kw</i>
<i>p</i>	<i>t</i>	<i>k</i>	<i>k^v</i>
<i>b</i>	<i>d</i>	<i>g</i>	<i>g^v</i>
<i>bb</i>	<i>dd</i>	<i>gg</i>	<i>gw</i>

β) V ionštině byly prý poměry složitější (stav, který je dále popisován, neplatí však pro Euboju). Nejprve tu splynulo *t't'* a *ts* v *ts* (nastává tu tedy úplně opačný vývoj než v bojotštině). Toto *ts* se s oslabením své první složky mění zprvu v *ss*, a to se později, spolu se *ss* vzniklým jinými cestami, zjednodušuje v *s*, neboť staré *s* bylo již v té době oslabeno v *h*. Naproti tomu *k'k'* si podle Divera udrželo alespoň na části ionského území svou palatalizovanou podobu a prodělalo vzhledem k změně *t't' > ts > s(s)* paralelní vývoj *k'k' > tj > ff* (autor tak usuzuje zvl. ze sporadického výskytu maloasijské grafiky *T* za *ΣΣ*, např. v *Ἀλικαρνα Τέ[ω]ν*, vedle *Ἀλικαρνασσέων*

⁴³ Tyto souhláskové skupiny neměly v pražectině platnost samostatných fonémů, měly by být tedy nějak speciálně označeny. My sami v našich vlastních výkladech budeme tam, kde jde o polyfonematickou souhláskovou skupinu, používat přepisu typu *t+s*, *d+s* apod. (srov. dále pozn. 95).

Schw. 744/Halikarnassos, paulo ante 454-3/). I splynutí *d'd'* (tj. původního *d'd'* i *g'g'*) se *zd* je prý k tomuto vývoji celkem paralelní a z hlediska funkčního úplně logické, neboť v těchto dobách prý neexistovalo ještě v řečtině žádné *dz* jakožto přísně paralelní protějšek k *ts*. Na rozdíl od *ts* se prý však *zd* již dále — pro svou odlišnou fonetickou podobu — oslabováním neměnilo. Tím dospěla ionština podle Divera po likvidaci labiovelár k tomuto systému explozív a jejich monofonematických střídnic:

<i>pp</i>	<i>tt</i>	<i>ff</i>	<i>kk</i>
<i>p</i>	<i>t</i>		<i>k</i>
<i>b</i>	<i>d</i>		<i>g</i>
<i>bb</i>	<i>dd</i>		<i>gg</i>

γ) Obdobný vývoj prý nastal i v arkadštině, neboť i tam podle Divera vyústilo původní *k'k'* v *ff*. Jakkoli jediná doložená arkadská grafika je tu $\Sigma\Sigma$, autor až příliš směle opírá tu tento svůj názor o sporadický výskyt předpokládaných arkadských palatálních sykavek *s* (grafika $\aleph$ v Mantineji) a *z* (psané Σ v glosse $\zeta\acute{\epsilon}\lambda\lambda\epsilon\iota\nu$ za $\beta\acute{\alpha}\lambda\lambda\epsilon\iota\nu$) jakožto střídnic za *ide*. neznělé labioveláry před *e*, *i*. Podle něho tento vývoj labiovelár prostě jen vyplnil v arkadském souhláskovém systému mezeru tam, kde prý mělo dříve svoje místo pouze předpokládané geminované *ff*, vzniklé z původního *k'k'*. Proti svému staršímu systému s labiovelárami, jak jej tu uvádíme,

<i>pp</i>	<i>tt</i>	<i>ff</i>	<i>kk</i>	<i>kw</i>
<i>p</i>	<i>t</i>		<i>k</i>	<i>k^w</i>
<i>b</i>	<i>d</i>		<i>g</i>	<i>g^w</i>
<i>bb</i>	<i>dd</i>		<i>gg</i>	<i>gw</i>

měla tedy arkadština podle Divera po likvidaci labiovelár tuto soustavu explozív a jejich monofonematických střídnic:

<i>pp</i>	<i>tt</i>	<i>ff</i>	<i>kk</i>
<i>p</i>	<i>t</i>	<i>f</i>	<i>k</i>
<i>b</i>	<i>d</i>	<i>z</i>	<i>g</i>
<i>bb</i>	<i>dd</i>		<i>gg</i>

V arkadštině se tedy Diverův náznak palatalizační řady stal vzorem pro vznik dalších palatál, kdežto v ionskoattičtině prý i tento náznak časem zmizel.

δ) Nejméně důsledný byl prý systém attický (a spolu s ním i eubojský). Explozivní systém v těchto dialektech byl sice podle Divera vcelku roven ionskému, ale za původní *k'k'* je tu depalatalizované *t*, na jehož vznik měl prý značný podíl vliv blízké bojotštiny. Bojotský vliv ovšem prý zasáhl jen nejzápadnější dialekty z ionskoattických nářečí, a pokud jde o arkadštinu, v ní byla podle Divera pozice fonému *ff*

dostatečně proti tomuto působení upevněna vznikem palatálních střidnic za ide. labioveláry.

b) U palatalizovaného $r'r'$, $l'l'$, $m'm'$, $n'n'$, $s's'$, $w'w'$ byl prý vývoj přímočařejší a nebylo prý tu velkých nářečních rozdílů: $l'l'$ se mimo Kypr a snad Elidu změnilo v geminátu nepalatalizovanou, kdežto u ostatních z těchto konsonantů došlo k zjednodušení gemináty a zároveň i k její depalatalizaci, přičemž se však u každé této původní palatalizované gemináty „její délka a někdy i její palatální kvalita přenáší na předchozí samohlásku“ (např. $*banjō > *ban'n'ō > βαίνω$). Jak je patrné, Diver tu nevzal vůbec na vědomí lesbothesalskou geminaci typu $*ktenjō > κτένω$ (viz o ní podrobněji v naší práci na str. 50 n).

Diverův pokus je jistě pozoruhodný úsilím svého autora podat jednotný výklad všech důležitějších změn v prehistorii řeckého konsonantismu, avšak ráz jeho vývodů je až příliš udáván zřeteli foneticko-fonologického mechanismu, aniž se dostatečně přihlíží k historicko-lingvistickým faktům. Po této stránce je nejslabším článkem v Diverově hypotéze jeho výklad o arkadském a ionském ff . Ale i ve fonologických rozborech je autor nedůsledný, když např. zařazuje do svých schemat i hláskové formace, jimž nelze přiznat postavení samostatného fonému (např. hláskové skupiny kw , gw , zd apod.). Pro klasifikaci starořeckých dialektů je však významný Diverův rezultat o staré společné ionsko-arkadské izoglose — pokud jde o společné osudy původního $t(h)j$ v těchto dialektech — a o mladší izoglose bojotoeubojsko-attické — tu jde o geminované depalatalizované tt jakožto střidnici za původní $t(h)j$, $k(h)j$ a tw .^{43a} Tento druhý jev byl podle Divera západořeckého původu.

K výkladu o Diverovi by bylo třeba ihned připojit několik slov o dalším Katičicově článku *Le sort des consonnes geminées en grec*, *Živa antika* 9 (1959), 129—132. Jde vlastně o stať inspirovanou Diverovou prací, avšak se speciálním zaměřením k problematice geminát v celém historickém vývoji řečtiny. Proti Stangovi, jehož práci Katičic asi ještě neznal, a shodně s Diverem počítá autor v prařečtině vůbec u všech konsonantů, tj. i u exploziv, s opozicí nepalatalizovaných a palatalizovaných geminát. Jinak je ve srovnání s Diverem jeho schema palatalizovaného prařeckého konsonantismu (srov. Diver sub 2) úplnější o to, že Katičic počítá ve svém systému i s trojicí $m : mm : m'm'$ a s aspirátami ph , th , kh ; naproti tomu však v jeho systému nenašlo uplatnění Diverovo $w : ww : w'w'$. Poměrně dosti místa věnoval Katičic i osudům řeckých geminát v dalších fázích staré řečtiny, a zejména pak problematice jejich pozdější fonologické eliminace. Otázka tu ovšem je, zda bylo vůbec třeba v prařečtině postulovat pro nepalatalizované gemináty fonematickou samostatnost (oprávněné se to zdá nanajvýš u geminovaného ll — důkladněji se však k těmto otázkám ještě vrátíme dále v této práci).

Poněkud jinou cestou než předešlí autoři se ubíral W. S. Allen ve studii *Some Problems of Palatalization in Greek*, *Lingua* 7 (1958), 113—133. Proti nim nepodává

^{43a} Přesnější informace o nářečních osudech původního $t(h)j$ viz však na str. 54 nn. a 62 nn.

obraz vývoje celého souhláskového systému, nýbrž pokouší se rozřešit pomocí fonologické metody jen vybrané anomálie v starořeckých palatalizačních procesech. Nepřihlížíme-li k některým velmi zajímavým obecnějším vývodům, mají pro nářeční klasifikaci starých řeckých dialektů velký význam zejména autorovy výklady o řeckých osudech hláskových formací $t(h)j$, $k(h)j$, tw a o osudech labiovelár, a v souvislosti s tím i o třech fázích palatalizačního procesu týkajícího se neznělých dentálních, velárních a labiovelárních explozív v předdórských dialektech staré řečtiny. Allen tu hovoří o těchto třech palatalizacích:

1. palatalizace: monomorfématické $t(h)j > \text{hom.}, \text{lesb.}, \text{thes. ss.}, \text{hom.}, \text{ion.}, \text{att.}, \text{ark. s.}, \text{boj. } tt;$ ^{43b}

2. palatalizace: polymorfématické $t(h)j$, a dále každé $k(h)j$ a také $tw > \text{hom.}, \text{ion.}, \text{ark.}, \text{lesb.}, \text{thes. ss.}, \text{att.}$ a $\text{boj. } tt;$ ^{43c}

3. palatalizace: $k(h)^v + e$, $k(h)^v + i > \text{ion.}, \text{att.}, \text{ark. } t + e$, $t + i$.

Toto rozdělení se alespoň v prvních dvou bodech vcelku shoduje s Rischovým⁴⁴ názorem o dvojí řecké „asibilaci“ hláskového spojení explozíva + ζ v nářečních skupinách ionskoattické a arkadokyperské a v mykénštině. (V Rischově pojetí byla první „asibilace“ omezena jen na tyto dialekty a týkala se změny hláskových spojení $\tau\zeta$, $\theta\zeta$, pokud jejich ζ bylo nesuffixové, v σ ; druhou „asibilací“, tentokrát obecně řeckou, se pak podle Rische měnila v $\sigma\sigma$ nebo v $\tau\tau$ (u neznělých explozív), resp. v ζ (u znělých), v uvedených třech nářečních útvarech všechna zbylá hlásková spojení typu explozíva + ζ a v ostatních řeckých nářečích vůbec všechna taková spojení. Jak je patrné ze stručné charakteristiky obou těchto koncepcí, spočívá hlavní rozdíl mezi oběma autory jednak v tom, že u Allena mají navíc mezi palatalizacemi své místo i palatalizační změny labiovelár, a jednak v tom, že Allen neomezuje první palatalizaci jen na ionskoattičtinu, arkadokyperštinu a mykénštinu, nýbrž že ji uznává i pro aiolštinu; počítá ovšem s tím, že tento proces tu i tam proběhl odděleně, s nestejnou rychlostí a s různými výsledky (vývoj v aiolských nářečích byl podle Allena vcelku pomalejší — srov. reprodukcí jeho diagramu v této práci na str. 41; vysvitnou z něho také nejlépe autorovy názory o vývoji konkrétní hláskové podoby té či oné uváděné formace v jednotlivých řeckých dialektech).^{44a} Oba autoři se však shodují v přesvědčení, že se první palatalizací, resp. asibilací výrazně od sebe oddělily nářeční typy ionskoatticko-arkadokyperský a aiolský. Proti této

^{43b} Termínům „monomorfématický“ a „polymorfématický“ dáváme zde — i jinde v této práci — přednost před Allenovými výrazy „homomorphic“ a „inter-morphic“. V druhém případě jde o $t(h)j$, v němž bylo j součástí nějakého funkčně závažného suffixu, např. přítomného $-j\bar{o}$, ženské přípony $-ja$ (< $-j\bar{o}$) nebo komparativního $-j\bar{o}n$, v prvním případě působí naproti tomu $t(h)j$ dojemem jednotlivé hláskové formace. Srov. i pozn. 133.

⁴⁴ Risch, *MH* 12. 66 n.; Rischův článek tu není soustavně probírán, neboť v něm nejde o fonologický přístup k problematice starořeckého konsonantismu. Srov. však o něm již na str. 12n.

^{44a} Sami se v této věci přikláníme spíše k stanovisku Rischovu a domníváme se, že mimo oblast východní řečtiny je možno klást začátky přeměn monomorfématického $t(h)j$ přímo až do komplexu druhé palatalizace, resp. asibilace (o rozdílu mezi těmito termíny viz na str. 64n).

velmi staré diferenciaci, která dělí nedórské řecké dialekty na dvě skupiny, měl pak i podle Allena vznik bojotsko-eubojsko-attického *tt* charakter podstatně mladší izoglosy. Proti Diverovi nehledá však autor její původ v západní řečtině, nýbrž tu hovoří prostě jen o „fonologickém svazu“ mezi těmito třemi nářečími. Po stránce metodické je pak zejména ve srovnání s Diverem Allenovou předností to, že se v jeho článku předvádí vývoj řeckých palatalizačních procesů nejen v jejich chronologickém sledu uvnitř jednotlivých dialektů, nýbrž i v jejich neustálé vzájemné konfrontaci s obdobnými procesy v ostatních nedórských nářečích (Allenova koncepce je proti Diverovi širší i potud, že autor zahrnuje do svého zkoumání všechny aiolské dialekty, ne pouze bojotštinu). To vše činí z tohoto Allenova příspěvku doposud nejúplnější a nejpřesvědčivější výklad o prehistorických osudech hláskových spojení *explosiva +j* v řeckých dialektech.

Tolik bylo třeba říci o dosavadních pokusech o fonologický přístup k řešení problematiky starých řeckých dialektů, než sami přistoupíme k našemu vlastnímu rozboru.

Reprodukce Allenova schématu (*Lingua* 7, 125)

Relativní časová osa	I. palatalizace (monomorfématické <i>t(h) j</i>)	II. palatalizace (v ark-ion-att: poly- morfématické <i>t(h) j</i> a jakékoli <i>k(h) j</i> a <i>tw</i> ; v ost. dialektech: jakékoli <i>t(h) j</i> <i>k(h) j</i> a <i>tw</i>)	III. palatalizace (<i>k^w</i> před <i>e</i> , a zčásti i před <i>i</i>)
----------------------------	--	--	--

a	ARC ION ATT		
b	ARC ION ATT ?(MYC ⁺) LES THE BOE	ARC ION ⁺ ATT ?(MYC ⁺)	
c	arc ⁺ ion ⁺ att ⁺ LES ⁻ THE ⁺ BOE ⁺⁺	ARC ⁺ ION ⁺ LES THE BOE	ARC ⁺ ION ATT
d		LES ⁺ THE ⁺ <i>boe</i> ⁺	<i>att</i> ⁺
e			<i>arc</i> ⁺ <i>ion</i> ⁺ <i>att</i> ⁺

Zařazení do období *a—e* vyjadřuje vzájemnou relativní chronologii různých hláskových střídnic za uvedené původní hláskové útvary v jednotlivých řeckých dialektech.

Různé typy písma vyjadřují pak konkrétní hláskovou podobu jednotlivých střídnic:
 Typ ARC, ION atd. vyjadřuje stadium afrikátní, tj. nejprve *tʃ* a později *ts*⁴⁵
 typ ARC, ION vyjadřuje stadium geminované spiranty, tj. *ss*
 typ arc, ion vyjadřuje stadium jednoduché spiranty, tj. *s*
 typ arc, ion vyjadřuje stadium explozivní, tj. *t(t)*

Doložená stadia jsou opatřena křížkem.

⁴⁵ Celá Allenova vývojová linie je složitější: *tj > tʃ > tʃ > tʃ > ts > ss > s > t(t)*.

⁴⁶ Správně by tu mělo být *boe* a mělo by být zařazeno sub d); srov. boj. *διὰ μέτρω*, Schw. 474_o. (Théby, III extr.).